

RECENZJE, OMÓWIENIA I SPRAWOZDANIA

PERSPECTIVA

LEGNICKIE STUDIA TEOLOGICZNO-HISTORYCZNE
Rok XIV 2015 nr 1 (26) s. 219-243

FRANCISZEK MICKIEWICZ

Ewangelia według świętego Łukasza, rozdziały 1-11.

Wstęp, przekład z oryginału, komentarz

Częstochowa 2011, ss. 684

Ewangelia według świętego Łukasza, rozdziały 12-24.

Wstęp, przekład z oryginału, komentarz

Częstochowa 2012, ss. 677

Sobór Watykański II zachęcał, aby przez częstą lekturę Pisma Świętego „[...] rozbudzać serdeczne i żywe umiłowanie Pisma Świętego” (KL 24) tak, aby ci wszyscy, którzy

[...] zajmują się pracowicie posługą słowa, dzięki wytrwałej lekturze i starannemu studium przyłgnęli do Pisma Świętego, aby żaden z nich nie stał się próżnym głosicielem słowa Bożego na zewnątrz, nie będąc wewnątrz jego słuchaczem (KO 25).

[...] aby tym obficie zastawić wiernym stół słowa Bożego (KL 51).

Czy książka F. Mickiewicza spełnia powyższe kryteria?

F. Mickiewicz odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego w Ołtarzewie w latach 1982-1988. Po złożeniu egzaminu magisterskiego z teologii na Wydziale Teologicznym ATK i na podstawie pracy pt. *Wychowawcze znaczenie pobytu Izraelitów na pustyni w świetle Pwt 8*, której promotorem był ks. dr J. Warzecha, uzyskał w 1988 r. dyplom magistra teologii. Jeszcze w październiku tego samego roku podjął studia specjalistyczne w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, które ukończył w 1992 r. stopniem licencjata nauk biblijnych. Po powrocie do Polski odbył rok studiów doktoranckich w Instytucie Teologii Apostolstwa przy Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, uwieńczone w 1995 r. obroną rozprawy doktorskiej z zakresu teologii biblijnej, pt. *Natura nowej świątyni eschatologicznej według*

Ap 21,1-4.22-17. Studium egzegetyczno-teologiczne z uwzględnieniem innych pism nowotestamentalnych oraz apokaliptycznej literatury żydowskiej, pisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Jana Łacha. Jednocześnie bezpośrednio po przyjeździe ze studiów zagranicznych ks. Mickiewicz podjął zajęcia dydaktyczne w Wyższym Seminarium Duchownym Księży Pallotyńów w Ożarowie Mazowieckim i pracę tę kontynuuje do dnia dzisiejszego, prowadząc wykłady z Pisma Świętego Nowego Testamentu – kursoryczne i monograficzne. Stopień doktora habilitowanego ks. Mickiewicz zdobył w 2004 r. na podstawie dorobku naukowego oraz pracy *Świadkowie zbawczego posłannictwa oraz mesjańskiej i boskiej godności Jezusa w Pismach św. Łukasza i św. Jana* (Ząbki 2003).

Książki (bo jest to dzieło dwutomowe) ks. Mickiewicza poświęcone zostały Ewangelii św. Łukasza: *Ewangelia według świętego Łukasza, rozdziały 1-11. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2011, ss. 684; *Ewangelia według świętego Łukasza, rozdziały 12-24. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2012, ss. 677. Jak wynika z tytułu, praca ma charakter komentarza i taki też charakter udało się Autorowi utrzymać w całej rozciągłości opracowania. Poza wykazem skrótów, bibliografią, wstępem, zakończeniem i ekskursami, praca zawiera zasadnicze części, poświęcone najpierw zagadnieniom wprowadzającym w lekturę Ewangelii Łukasza (tekst, źródła, gatunek, styl, struktura, autor, adresaci, czas i miejsce powstania dzieła), a następnie komentarz do poszczególnych perykop (według schematu: 1. Tłumaczenie tekstu biblijnego z języka greckiego; 2. Zagadnienia literacko-historyczne; 3. Egzegeza; 4. Aspekt kerygmacyjny). Zaproponowana struktura pracy wydaje się logiczna i nie budzi zastrzeżeń. Również struktura poszczególnych rozdziałów jest niezwykle przejrzysta. Celem monografii jest przybliżenie najnowszych wyników badań egzegetycznych i teologicznych poszczególnych perykop, a także wydobyć ich zasadniczego orędzia oraz nakreślić teologię całej księgi. Co prawda temu ostatniemu zagadnieniu nie poświęcił Autor osobnego rozdziału, jednak teologia omówiona jest znakomicie w paragrafach, którym nadano tytuł *Aspekt kerygmacyjny*.

Instrukcja Papieskiej Komisji Biblijnej o interpretacji Pisma Świętego wysoko ocenia metodę historyczno-krytyczną, po którą Autor sięga najczęściej w częściach egzegetycznych swej pracy. Jednak przyjmowana powszechnie do niedawna przez biblistów metoda historyczno-krytyczna, dziś w wielu przypadkach wydaje się już niewystarczająca. Papieska Komisja Biblijna stwierdza:

Klasyczne posługiwanie się metodą historyczno-krytyczną ma, rzecz jasna, swoje granice. Metoda ta może być stosowana do poszukiwania sensu tekstu biblijnego jedynie w historycznych warunkach jego powstawania, jest natomiast nieprzydatna przy próbach odkrycia możliwości znaczeniowych danego tekstu przy jego odczytywaniu na późniejszych etapach historii objawienia biblijnego oraz dziejów Kościoła. W każdym razie metoda ta przyczyniła się do powstania

dział o wielkiej wartości z zakresu tak egzegezy, jak teologii biblijnej (*Interpretacja Pisma Świętego w Kościele A*).

Właśnie dlatego ks. Mickiewicz nie unika metod literackich czy strukturalnych i tam, gdzie to konieczne, posługuje się także nimi.

Dokonując egzegezy i ukazując teologię poszczególnych perykop dzieła Łukasowego, Autor nie traci z pola widzenia całości Ewangelii. Na poszczególne perykopy patrzy przez pryzmat ogólnych założeń teologicznych Łukasza. Ks. Mickiewicz podkreśla wpływy greckie na dzieło Łukasza. Zazwyczaj w studiach nad Ewangeliąmi dużą wagę przywiązuje się do wpływu judaizmu na wzorce literackie i sposób prezentacji materiału ewangelicznego, a także na samą myśl teologiczną Ewangelii. Jest to założenie ze wszech miar słuszne, ale niepełne. Chrześcijaństwo, choć wyrasta z judaizmu, pozostaje pod silnymi wpływami myśli greckiej, która przejawia się tak w formie (wzorce, struktury, motywy literackie), jak i w treści (wątki, motywy i wzorce ideowe) materiału ewangelicznego. W pracach natury teologicznej sięga się do tekstów autorów greckich jedynie jako *exemplum*, natomiast opracowania literatury klasycznej zazwyczaj jedynie marginalnie czynią aluzje do tekstów Ewangelii.

W krajach zachodnich już u początku poprzedniego stulecia pojawiły się prace badawcze na temat hellenistycznego podłoża rozwijającego się chrześcijaństwa. Wystarczy tu wymienić: S. Angus, *The Religious Quests of the Graeco-Roman Word. The Study in the Historical Background of Early Christianity*, New York 1929; S. Angus, *The Environment of Early Christianity*, New York 1919; S. Jackson Case, *The Evolution of Early Christianity: A Genetic Study of First-Century Christianity in Relation to Its Religious Environment*, Chicago 1914; W. Fairweather, *Jesus and the Greeks Or Early Christianity in the Tideway of Hellenism*, Edinburgh 1924. Autor omawianej publikacji wyraźnie wskazuje na greckie idee religijne obecne w Ewangelii Łukasza, z ukazaniem ich mutacji oraz podobieństw i różnic w ich rozumieniu w kulturze greckiej i u ewangelisty. Pewne pojęcia, choć używana terminologia jest identyczna, przyjmują odmienne znaczenie w dziele ewangelisty i w kulturze (zwłaszcza mitach i filozofii) greckiej. Ks. Mickiewicz doskonale ukazuje owe różnienia.

Autor zwraca uwagę na cechy stylu i języka Łukasza. Już sam język Łukasza zdecydowanie odbiega od języka pozostałych ewangelistów. Owszem, podobnie jak w ich przypadku jest to język *koine*, jednak znacznie staranniejszy i lepiej dopracowany literacko. Antiocheńczyk posiada aż 715 wyrazów własnych, podczas gdy Marek jedynie 88, a Mateusz 151 (na podstawie: J. Czernski, *Ewangelie synoptyczne w aspekcie literackim, historycznym i teologicznym*, OBT 12, Opole 1996 s. 158-160). Poza tym unika on słownictwa hebrajskiego i aramejskiego, a techniczną terminologię łacińską zastępuje odpowiednimi określeniami greckimi. Wszystkie te niuanse są doskonale zauważone przez ks. Mickiewicza.

Wydaje się, że niekiedy bibliści (egzegeci) badający dzieło Łukasze zbytnie mało korzystają z wyników badań filologów klasycznych, a ci ostatni raczej nie zajmują się wpływem myśli grecko-helleńskiej na kształt trzeciej Ewangelii. W krajach zachodnich badania na tym gruncie są nieco bardziej rozwinięte, choć akcentuje się wpływ judaizmu diaspory na pisma Nowego Testamentu (kilka lat temu ukazała się praca zbiorowa poruszająca zagadnienie relacji judaizmu hellenistycznego z księgami Nowego Testamentu: *The New Testament and Hellenistic Judaism*, red. P. Borgen, S. Giversen, Peabody 1997), tymczasem Łukasz nie był Żydem żyjącym w diasporze, lecz wychowany był w oparciu o model niezwiązany z judaizmem. Analiza języka Łukasza wskazuje na jego wykształcenie w tym względzie, należy więc przypuszczać, że znał on przynajmniej główną spuściznę literacką i religijną starożytnej Grecji. Chrześcijaństwo przyjął w Troadzie, bardzo blisko miejsca, gdzie sytuowano starożytną Troję sławioną przez Homera; możliwe więc, że i jego pisma miały wpływ na myśl Łukasową. Nie można również pominąć wspomnianych już wyżej wpływów Pawłowych na teologię Łukasza. Sam Paweł również często korzystał z greckiej myśli i religijności, by przedstawić poganom orędzie chrześcijańskie. Ks. Mickiewicz na szczęście nie wpisuje się w krąg tych biblistów, którzy zaniedbują greckie wpływy na dzieło Łukasza, co jest dużym walorem omawianego komentarza.

Jego Autor wpisuje się doskonale w nurt badań, do których zachęcał Sobór Watykański II, gdy mówił o potrzebie określenia gatunków literackich. Słynny 12. punkt soborowej *Konstytucji o Objawieniu Bożym Dei Verbum* nakazuje uwzględniać przy interpretacji Biblii „rodzaje literackie” (w sensie ścisłym z punktu widzenia filologicznego chodzi o gatunki literackie):

Celem odszukania intencji hagiografów należy między innymi uwzględnić również rodzaje literackie. Całkiem inaczej bowiem ujmuje się i wyraża prawdę o tekstach historycznych rozmaitego typu, czy prorockich, czy poetyckich, czy innego rodzaju literackiego. Musi więc komentator szukać sensu, jaki hagiograf w określonych okolicznościach, w warunkach swego czasu i swej kultury zamierzał wyrazić i rzeczywiście wyraził za pomocą rodzajów literackich, których w owym czasie używano. By zdobyć właściwe zrozumienie tego, co święty autor chciał na piśmie wyrazić, trzeba zwrócić należytą uwagę tak na owe zwyczaje, naturalne sposoby myślenia, mówienia i opowiadania, przyjęte w czasach hagiografa, jak i na sposoby, które zwykło się było stosować w owej epoce przy wzajemnym obcowaniu ludzi z sobą (KO 12).

Niezwykle istotne zdają się także ekskursy, które nakreślają szerokie tło omawianych zagadnień i wnoszą wiele do interpretacji poszczególnych perykop. Oto ich tytuły: *Rola Jeruzalem w teologicznej wizji Łukasza*, *Życie i odpłata po śmierci*. Choć ekskursów jest tylko dwa, są one nierozdzielnie związane z dziełem Łukasza, gdyż poruszają tematy typowe dla tego ewangelisty.

Cenny jest fakt, iż Autor unika przytaczania stanowisk ekstremalnych różnych biblistów, którzy zamiast prowadzić badania w sposób rzetelny, starają się raczej zaszokować czytelników. Historyczności opisywanych wydarzeń dowodzi jedynie wówczas, gdy rzeczywiście budzi ona uzasadnione wątpliwości.

Ks. Mariusz Rosik

Ks. BOGDAN BIELA

Pastoralne nawrócenie w teorii i praktyce parafialnej

Katowice 2014, ss. 248

Najpierw dwie uwagi ogólne. Jednym z określeń, które papież Franciszek wprowadził do terminologii kościelnej jest termin «nawrócenie duszpasterskie» (z języka hiszpańskiego *conversión pastoral*). Należy zauważyć, że jeden z fragmentów programowej adhortacji papieża *Evangelii gaudium* wprost nosi tytuł: *Duszpasterstwo w nawróceniu* (nr 25-33). Termin «nawrócenie duszpasterskie» (stosowany niekiedy także jako «nawrócenie pastoralne») po raz pierwszy pojawiał się w 1992 r. na konferencji Rady Biskupów Ameryki Łacińskiej (CELAM) w Santo Domingo, przybierając dojrzałą postać w dokumencie końcowym V Konferencji Ogólnej Biskupów, obradującej w dniach 13-31 maja 2007 r. w Aparecidzie (Brazylia). Choć o nawróceniu pastoralnym jest wyraźnie w nim mowa tylko w numerach 365-372, to jego idea była dominująca podczas przebiegu całej V Konferencji Ogólnej i w dokumencie końcowym

Druga uwaga dotyczy parafii, która obok diecezji jest podstawową jednostką struktury organizacyjnej Kościoła katolickiego. Wiadomo, że powstanie parafii w Kościele związane jest z określonym kontekstem historycznym, stąd rozwój systemu parafialnego można poddać periodyzacji. Dostrzegając niewydolność parafii w dotychczasowej formie, której przyczyną były procesy uprzemysłowienia i urbanizacyjne, zaczęto w XIX w. zwracać uwagę na konieczność odnowy parafii. Co więcej, od tego czasu podejmowane są w tym względzie różne inicjatywy. Po Soborze Watykańskim II niektórzy teologowie i duszpasterze lansowali tezę o schyłku parafii terytorialnej. Dlatego Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Catechesi tradendae* zajął zdecydowane stanowisko w tej sprawie, podkreślając jej znaczenie oraz zwracając uwagę na potrzebę odnowy (zob. nr 67). W podobnym tonie wypowiedział się tenże papież w adhortacji *Ecclesia in Europa* (nr 15).

Również papież Franciszek w adhortacji *Evangelii gaudium* podkreśla, że

[...] parafia nie jest strukturą przestarzałą [gdyż] ma wielką elastyczność, może przyjąć bardzo różne formy, wymagające otwarcia i misyjnej kreatywności ze strony duszpasterza i wspólnoty (nr 28).

W tym samym numerze adhortacji Ojciec Święty pisze:

Musimy jednak przyznać – że wezwanie do rewizji i odnowy naszych parafii nie przyniosło jeszcze wystarczających owoców, aby były one bliżej ludzi i były środowiskami żywej komunii i uczestnictwa oraz ukierunkowały się całkowicie na misję (nr 28).

Zwraca przy tym uwagę, że

[...] parafia jest formą obecności Kościoła na terytorium, jest środowiskiem słuchania Słowa, wzrostu życia chrześcijańskiego, dialogu, przepowiadania, ofiarnej miłości, adoracji i celebracji (nr 28).

Ciekawe spostrzeżenie poczynił w swoim komentarzu do adhortacji H. Waldenfels, zwracając uwagę, że omawianie struktur kościelnych Franciszek zaczyna od parafii, a nie od diecezji i biskupów (*Na imię mu Franciszek. Papież ubogich*. Poznań 2014 s. 179). Nawiązując do papieskich starań o decentralizację Kościoła, należy pytać, jak parafia winna dziś wypełniać właściwe dla siebie zadania ewangelizacyjne, co skorygować i jak właściwie rozłożyć akcenty?

W te poszukiwania, w odniesieniu do polskiej rzeczywistości Kościoła, wpisuje się wydana w 2014 r. publikacja ks. B. Bieli pt. *Pastoralne nawrócenie w teorii i praktyce parafialnej*. Autor we wstępie wysuwa twierdzenie, że

[...] od przystosowania parafii oraz jej działalności do zmieniających się uwarunkowań zależy w dużej mierze, czy Kościół w Polsce odpowie adekwatnie na współczesne wyzwania (s. 19)

i podkreśla, że

[...] pytaniem otwartym jest zgodność funkcjonowania parafii i duszpasterstwa realizowanego w jej ramach z nauczaniem współczesnego Kościoła na jej temat oraz z wyzwaniami XXI wieku” (s. 19).

Zasadniczy korpus opracowania składa się z trzech części. Część pierwsza zawiera cztery rozdziały. Najpierw zostało ukazane aktualne nauczanie Kościoła na temat parafii, następnie uwarunkowania historyczno-polityczne, społeczno-kulturowe i religijne polskich parafii oraz główne kierunki pastoralnego nawrócenia. Zwieńczeniem tych rozdziałów są wnioski pastoralne. Na część drugą składają się opisy czterech projektów odnowy parafii terytorialnej, z których niektóre są realizowane w Polsce. Kolejno zostały omówione następujące koncepcje: nowy obraz parafii, ewangelizacyjne komórki parafialne, parafia jako wspólnota wspólnot i nowa wspólnota. W części trzeciej zawierającej trzydzieści pięć wywiadów, relacji

i sprawozdań, zostały zaprezentowane różne inicjatywy pastoralne podejmowane w parafiach, najprawdopodobniej z terenu archidiecezji katowickiej (piszę «najprawdopodobniej», gdyż w kilku opisach brak informacji o parafii). Całość dopełnia bibliografia i krótkie streszczenie w języku angielskim.

Niewątpliwą zaletą omawianej książki jest pewna systematyzacja dotychczasowych opracowań z umiejętnym wykorzystaniem literatury przedmiotu oraz wskazanie nowych impulsów pastoralnych inspirowanych nauczaniem Kościoła, zwłaszcza papieża Franciszka, lub osobistą refleksją Autora i inwencją duszpasterszy. Jak Autor zaznacza we wstępie, na zawartość publikacji składają się teksty nowe oraz fragmenty artykułów publikowanych w czasopismach teologicznych, a zwłaszcza w monografii jego autorstwa pt. *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła. Studium teologiczno-pastoralne* (Katowice 2006).

Na podkreślenie zasługuje nie tylko obfite wykorzystanie myśli teologicznej, ale także wyników badań socjologicznych obrazujących przemiany religijności w Polsce po 1989 r. Czytelnikowi nie może ująć uwagi fakt wielokrotnego przywoływania nauczania wybitnego polskiego pastoralisty, sługi Bożego ks. F. Blachnickiego, co jest zrozumiałe, wzięwszy pod uwagę znajomość jego dorobku naukowego ze strony ks. B. Bieli. Autor słusznie zwraca dużą uwagę na uwarunkowania aktualnej kondycji parafii, podkreślając przy tym kwestie przemian religijności i problem socjalizacji religijnej w sytuacji przejścia od społeczeństwa losu do społeczeństwa wyboru, jak określa to socjolog amerykański P. L. Berger.

Interesujące jest opisanie różnych inicjatyw duszpasterskich podejmowanych w niektórych parafiach, nawet jeśli są one jednorazowe, chociaż można było oczekiwać innych akcentów, o czym w dalszej części recenzji.

Mając na uwadze dalszy rozwój refleksji zainspirowanej omawianą publikacją, należy poczynić krytyczne uwagi w odniesieniu do niektórych jej fragmentów czy też postawionych przez Autora.

W paragrafie zatytułowanym *Parafia według Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Autor słusznie zwraca uwagę, że kodeks stwarza możliwość tworzenia związku parafii w trudnych sytuacjach pastoralnych (s. 32). Szkoda, że pozostał tylko na lakonicznym przywołaniu rozwiązań kodeksowych, a pominął milczeniem takowe rozwiązania, które już są podejmowane w Kościołach lokalnych, będąc próbą odpowiedzi na wyzwania czasu. Chodzi m.in. o Kościół w Niemczech i rozpoczętą tam kilkanaście lat temu reorganizację w postaci tzw. ośrodków pastoralnych (*Pastorale Räume*) czy podjęte jeszcze wcześniej działania w USA, znane jako łączenie parafii (*clustering parishes*) i reorganizację (*réaménagement*) parafii we Francji.

W rozdziale zatytułowanym *W kierunku pastoralnego nawrócenia* Autor zwrócił uwagę na różne typy parafii i różne style kierowania parafią, podkreślając przy tym wagę parafialnej rady duszpasterskiej i dialogu (s. 61-76). Słuszne jest spostrzeżenie odnoszące się do braku rozmaitego rodzaju struktur komunijnych. Obraz ten byłby pełniejszy, gdyby podano dane dotyczące stanu faktycznego

istnienia parafialnych rad duszpasterskich w poszczególnych diecezjach w Polsce. Także odnośnie do dialogu można było zwrócić większą uwagę na problem dialogu jako metody duszpasterskiej, co podkreślał już kard. K. Wojtyła, oraz pytania o granice dialogu wewnątrzkościelnego. Niektórzy bowiem w Kościele mają pełne usta mówienia o dialogu, ale jest to bardziej dyktatura w celu osiągnięcia własnych celów, niż szukanie dobra Kościoła (casus ks. W. Lemańskiego).

W tymże rozdziale przy omawianiu odnowy funkcji parafii zwrócono uwagę jedynie na funkcje podstawowe (s. 76-95). Należy żałować, że pominięto omówienie funkcji ekstensywnych, czyli uzupełniających, natomiast przy omawianiu odnowy form głoszenia słowa Bożego należałoby podkreślić bałagan pojęciowy w rozumieniu katechezy dorosłych, co widoczne jest m.in. w *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce* z 2001 r.

Omawiając sposoby funkcjonowania parafii, Autor zwraca słusznie uwagę na problem rozumienia terytorialności współczesnych parafii (s. 104-106). Brakuje jednak uwag do tego problemu, zwłaszcza w odniesieniu do parafii wielkomiejskich, co niektórzy pastorałści podejmowali w swoich publikacjach już na początku XX w. Na znaczenie miast dla rozwoju cywilizacji, a także jako wyzwanie dla duszpasterstwa Kościoła wskazywał m.in. Jan Paweł II w encyklice *Redemptoris missio* (nr 37), w adhortacjach *Ecclesia in Asia* (nr 7) i *Ecclesia in America* (nr 21) oraz papież Franciszek w adhortacji *Evangelii gaudium* (nr 71-75). Mając to na uwadze, współcześnie podejmowane są różne inicjatywy i poszukiwania adekwatnych rozwiązań.

Trzeba zgodzić się z wnioskami Autora o potrzebie planowania i programowania, w tym wypracowania programu duszpasterskiego w parafii (s. 113-114). Należałoby jednak zwrócić uwagę, że problem jest o wiele szerszy, dotyczy bowiem Kościoła w Polsce. Jeśli liczyć pierwszą wielką nowennę, to opracowywanie i realizacja ogólnopolskich programów duszpasterskich zaczęły się w latach 50. XX w. Przypominają one jednak bardziej sezonową rewię haseł niż przemyślany i oparty na badaniach socjologicznych program. Programy ogólnopolskie mają być adaptowane w diecezjach. Ale ile diecezji w Polsce to robi? Poza tym, co ma uczynić duszpasterz w parafii, jeśli jest „zalewany” różnymi odgórnymi wytycznymi? Przykładowo aktualnie ma być realizowany program duszpasterski poświęcony nawróceniu, inicjatywy związane z Rokiem Życia Konsekrowanego, przygotowania do Światowych Dni Młodzieży w Krakowie. Jeśli do tego dodamy lokalne inicjatywy w diecezjach, np. peregrynacje, to jaki program może wypracować duszpasterz w parafii?

Część trzecia publikacji, zatytułowana *Duszpasterstwo nawrócenia w praktyce*, zawiera opisy i relacje z konkretnych inicjatyw duszpasterskich. Należy jednak zauważyć, że nie są to całościowe metody odnowy parafii, ale pojedyncze inicjatywy, niekiedy jednorazowe i adresowane do określonych grup. O wiele bardziej interesujące dla czytelnika byłyby informacje z parafii, gdzie faktycznie są reali-

zowane konkretne metody odnowy omówione w części drugiej. Zwłaszcza że we wstępie Autor zaznacza, iż „niektóre już z powodzeniem realizowane są w Polsce” (s. 19). Ten brak jest niezrozumiały i obniża walor prezentowanego opracowania.

Mimo poczynionych krytycznych uwag, należy przyjąć z zadowoleniem omawianą publikację ks. B. Bieli i wyrazić nadzieję, że będzie ona inspiracją do dalszej refleksji pastoralnej i działań zmierzających do ich ukonkretnienia w rzeczywistości polskich parafii.

Ks. Bogdan Giemza SDS

Pozostać w prawdzie Chrystusa. Małżeństwo i Komunia w Kościele katolickim

RED. ROBERT DODARO OSA

Poznań 2015, ss. 315

W dniach 5-19 października 2015 r. odbyło się w Watykanie III Nadzwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów *Wyzwania duszpasterskie dla rodziny w kontekście nowej ewangelizacji*. Obrady synodalne, a także wydarzenia poprzedzające je przyniosły wiele kontrowersyjnych dyskusji i niebezpiecznych wniosków. Część hierarchów, zwłaszcza z krajów niemieckojęzycznych, zaczęła się domagać możliwości dopuszczenia do przyjmowania Ciała Chrystusa osób żyjących w powtórnych związkach małżeńskich. Głośnym echem odbiło się przemówienie kard. Waltera Kaspera podczas Nadzwyczajnego Konsystorza Kardynałów odbywającego się w dniach 20-21 lutego 2014 r., które zostało opublikowanego w jego książce *Das Evangelium von der Familie*. Pod koniec swojego wystąpienia kard. Kasper zaproponował zmianę w nauczaniu i dyscyplinie Kościoła odnośnie do sakramentów, która pozwoliłaby, w określonych przypadkach, po okresie pokuty dopuszczać rozwiedzionych katolików, którzy zawarli nowe cywilne związki małżeńskie, do Komunii eucharystycznej. Kardynał odwołał się wówczas do wczesnochrześcijańskiej praktyki oraz wschodniej prawosławnej tradycji kierowania się miłosierdziem wobec osób rozwiedzionych, zgodnie z przepisem mówiącym, że drugie małżeństwa są „tolerowane”; jest to praktyka powszechnie nazywana prawosławną oikonomią. Wypowiedź ta spowodowała burzliwą dyskusję synodalną prowadzącą do bardzo niepokojących wniosków.

Obecnie trwa przygotowanie do dalszej dyskusji, która odbędzie się podczas XIV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów w dniach 4-25 października 2015 r. Tematem przewodnim będą słowa: „Powołanie i misja rodziny w Kościele i świecie współczesnym”. W ramach dobrego przygotowania do tego wydarzenia grupa specjalistów opracowała publikację pt. *Pozostać w prawdzie Chrystusa. Małżeństwo i Komunia w Kościele katolickim*, która ma stać się próbą

udzielania odpowiedzi na wyrażone przez kard. Kaspera zaproszenie do dalszej dyskusji. Książka składa się z części głównej oraz z aneksów.

Część główna to osiem artykułów poprzedzonych wprowadzeniem w istotę sporu, autorstwa redaktora pozycji Roberta Dodaro OSA. Pierwszy artykuł nosi tytuł *Nauczanie Pańskie na temat rozvodu i ponownego małżeństwa: świadectwa biblijne*. Został on napisany przez Paula Mankowskiego SJ. Następnie John. M. Rist podjął temat *Rozwód i nowe małżeństwo we wczesnym Kościele: kilka refleksji historycznych i kulturowych*, który został uzupełniony o refleksję abp. Cyrila Vasila SJ zatytułowaną *Separacja, rozwód, rozwiązanie węzła małżeńskiego i powtórne zaślubiny. Stanowiska teologiczne i rozwiązania praktyczne Kościołów prawosławnych*. Kard. Walter Brandmüller opracował tematykę *Jedność i nierozzerwalność małżeństwa. Od wczesnego średniowiecza do soboru trydenckiego*, natomiast kard. Gerhard Müller pochylił się nad zagadnieniem *Świadectwo mocy łaski. O nierozzerwalności małżeństwa i debacie dotyczącej dopuszczenia do sakramentów osób rozwiedzionych żyjących w nowych związkach*. Tę część zamykają trzy artykuły kardynałów: Carlo Caffarra *Sakramentalna ontologia a nierozzerwalność małżeństwa*, Valesio de Paolis *Rozwiedzeni żyjący w nowych związkach a sakramenty Eucharystii i pojednania*, Raymonda Leo Burke *Kanoniczne stwierdzenie nieważności małżeństwa. Proces jako poszukiwanie prawdy*.

Druga część recenzowanej pozycji to dwa działy aneksów. Pierwszy przedstawia nauczanie Kościoła na temat małżeństwa i rozvodu. Głównie zaprezentowane są fragmenty nauczania Soboru Watykańskiego II, papieży: św. Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka, a także *Katechizmu Kościoła katolickiego* oraz papieskich rad i kongregacji. Druga część to nauczanie Kościoła na temat *sensus fidei*. Składa się ona z czterech fragmentów nauczania Kościoła na ten temat.

Inicjatorem przetłumaczenia tej pozycji na język polski był abp Stanisław Gądecki, metropolita poznański i przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, który brał bardzo aktywny udział w III Nadzwyczajnym Zgromadzeniu Ogólnym Synodu Biskupów *Wyzwania duszpasterskie dla rodziny w kontekście nowej ewangelizacji*. Zachęcając do lektury tej książki, napisał, że stanowi ona niezbędną pomoc dla zrozumienia synodu o małżeństwie i rodzinie. W szczególności dla zrozumienia tego, dlaczego wierność prawdzie o małżeństwie i rodzinie stanowi nieodzowny fundament miłosierdzia Kościoła dla osób cywilnie rozwiedzionych, które zawarły nowy związek. Zapoznanie się z tą pozycją utwierdza czytelnika, że dobrą drogą Kościoła w nauczaniu o małżeństwie i rodzinie jest refleksja zawarta w adhortacji apostołskiej św. Jana Pawła II *Familiaris consortio*.

Ks. Bogusław Wolański

Przewodnik: bioetyka dla młodych

Kraków 2015, ss. 80

Zmiany cywilizacyjne dokonujące się w ostatnich latach, postęp technologiczny oraz odkrycia naukowe w dziedzinie biologii i medycyny przyczyniają się do powstawania pytań. Są początkiem debat na temat ludzkiego życia – zwłaszcza jego godności i nienaruszalności od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci. W związku z tym rodzi się również wiele dylematów moralnych.

Współcześnie coraz częściej spotykamy się z większą rezerwą do wartości ludzkiego życia. W wielu krajach dopuszcza się przerywanie ciąży, legalizuje się eutanazję. Dziecko poczęte w łonie matki często nie jest uważane za człowieka. O osobach cierpiących i starszych mówi się jako o osobach niespełniających kryteriów właściwego życia. Być może świat zapomniał, że jest coś, co wyraźnie odróżnia wszystkich ludzi od zwierząt. To godność osoby ludzkiej, umiejętność odróżniania dobra od zła. Być może należy znów zadać pytanie o to, kim jest człowiek?

Przewodnik: bioetyka dla młodych podejmuje najbardziej aktualne kwestie bioetyczne, konfrontując czytelnika z najnowszymi odkryciami naukowymi oraz zasadami etycznymi.

Składa się on ze wstępu, z dziewięciu rozdziałów oraz krótkiego opisu sylwetki francuskiego lekarza Jérôme Lejeune – odkrywcy przyczyny zespołu Downa. Każdy z rozdziałów to inny, w nietypowy sposób przedstawiony temat. Wszystkie rozdziały rozpoczynają się wprowadzeniem odpowiadającym na pytanie: Czym jest...? Drugą część to odwołanie do prawa polskiego oraz europejskiego. Kolejny podrozdział to odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania. W każdym rozdziale znalazła się również refleksja etyczna oraz świadectwa ludzi, którzy związani są z danym tematem.

Pierwszy rozdział opisuje *Historię życia małego człowieka*. Przedstawione zostały poszczególne fazy rozwoju człowieka w stadium embrionalnym, które dodatkowo zostały zilustrowane za pomocą wykonanych pod mikroskopem zdjęć komórek embrionalnych. Następnie omówiono stadium płodowe, które trwa od ósmego tygodnia życia do momentu urodzenia się dziecka. Opis ten również został zilustrowany fotografiami dziecka w poszczególnych miesiącach życia płodowego. W podrozdziale *Najczęściej zadawane pytania* można znaleźć odpowiedzi na takie pytania, jak: Czy embriion nie jest tylko jakimś zlepkiem komórek? Co sprawia, że embriion ludzki jest człowiekiem? Czy dziecko w stadium płodowym czuje ból? itp.

Rozdział drugi podejmuje temat aborcji. Opisuje wszystkie metody aborcji, w tym również działanie środków wczesnoporonnych i wkładki domacicznej. W podrozdziale *Prawo* wymieniono najważniejsze artykuły ustaw, konwencji i deklaracji chroniących prawnie życie człowieka. Ponadto wymieniono artykuły

z ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, a także artykuł z kodeksu karnego. Ważnym podrozdziałem jest poruszona w tym temacie refleksja etyczna, która podejmuje m.in. kwestię ciąży powstałej w wyniku gwałtu. Następnie porównano aborcję z antykoncepcją i wyjaśniono, czym jest mentalność antykonceptyjna.

Trzeci rozdział zajmuje się tematem *Diagnostyka prenatalna*, opisując, czym dokładnie są badania prenatalne, na jakie rodzaje się dzielą oraz w jaki sposób się je przeprowadza. Opisano także kwestie prawne dotyczące celowości badań prenatalnych, jak również prawne zapisy wyjaśniające aborcję eugeniczną i klauzulę sumienia lekarza. Na zakończenie rozdziału przeczytać można dwa świadectwa matek, których dzieci urodziły się niepełnosprawne.

Rozdział czwarty omawia *Techniki sztucznego zapłodnienia*. Opisane zostały poszczególne metody, takie jak sztuczna inseminacja i zapłodnienie in vitro (IVF), któremu również został poświęcony osobny podrozdział. Opisano w nim IVF z iniekcją plemnika do cytoplazmy, IVF z użyciem gamet od niespokrewnionych dawców, IVF z „macierzyństwa zastępczego” oraz IVM – In Vitro Maturation. Każda z tych technik została dokładnie omówiona z podaniem poszczególnych etapów ich przeprowadzenia i danych statystycznych. W tym bardzo ważnym temacie niezmiernie istotne są podrozdziały dotyczące refleksji etycznej i wyjaśniające najczęściej zadawane pytania. Można przeczytać m.in. o moralności techniki zamrażania embrionów, wykorzystywaniu ich do badań naukowych, o ryzyku, jakie niesie sztuczne zapłodnienie dla matki i dzieci poczętych w ten sposób.

Kolejny rozdział bardzo ściśle wiąże się z poprzednim, gdyż dotyczy *Diagnostyki preimplantacyjnej*, omawiając technikę diagnozy i selekcji dzieci w stadium embrionalnym w okresie między zapłodnieniem dokonany in vitro a ich implantacją w macicy. Rozdział ten porusza również kontrowersyjne kwestie, jakimi są tworzenie „dziecka genetycznie zaprojektowanego” przez rodziców oraz „dziecka-lekarstwa” dla chorego starszego rodzeństwa. Porównano diagnostykę preimplantacyjną z eugeniką, a także prawo europejskie z prawem polskim.

Szósty rozdział podejmuje zagadnienie *Badania nad komórkami macierzystymi*, omawiając ich rodzaje na różnych etapach rozwoju człowieka – począwszy od stadium embrionalnego do dorosłości. Dokładnie zostały opisane źródła pozyskiwania komórek macierzystych ze względu na zdolność do różnicowania się komórek (komórki totipotencjalne, pluripotencjalne i multipotencjalne), jak również ich pochodzenie. W rozdziale omówiono ponadto zastosowanie terapeutyczne komórek macierzystych oraz europejskie i polskie kwestie prawne. W podrozdziale poświęconym *Refleksji etycznej* podjęto zagadnienia patentowania embrionów, klonowania i badań naukowych z wykorzystaniem somatycznych komórek macierzystych.

Rozdział siódmy, zatytułowany *Kres życia*, podejmuje tematykę opieki paliatywnej i eutanazji. Zestawia te dwa zagadnienia, wyjaśniając, czym są i jaka jest

między nimi zasadnicza różnica. Wyjaśniono także, czym jest uporczywa terapia, a na koniec rozdziału przeczytać można fragment wypowiedzi ks. Jana Kaczkowskiego dotyczącej eutanazji.

Ósmy rozdział poświęcony jest tematowi *Przeszczepianie narządów*. Wyjaśniono, czym jest transplantologia oraz omówiono pozyskiwanie narządów od zmarłych, jak i żywych dawców. Opiszano także dokładnie kwestie prawne dotyczące domniemania zgody na bycie dawcą, śmierci mózgowej oraz handlu organami.

Ostatni, dziewiąty rozdział podejmuje temat *Teorie płci kulturowej oraz orientacji seksualnej*. Wyjaśniono w nim, czym jest teoria gender i jakie są jej konsekwencje. W bardzo przystępny sposób omówiono również łączenie się materiału genetycznego w czasie zapłodnienia, wyjaśniając, co czyni dziecko chłopcem lub dziewczynką. Refleksja etyczna tego rozdziału podjęła zagadnienia zmiany płci, modelu rodziny i prawa do dziecka.

Publikacja napisana jest bardzo prostym i jasnym językiem, który z pewnością będzie zrozumiały zarówno dla młodych, jak i starszych czytelników. W każdym rozdziale teksty są odpowiednio zilustrowane. Jest to istotne zwłaszcza dla młodzieży, dla której obraz i atrakcyjność wizualna ma duże znaczenie. Książka została opracowana przez specjalistów z dziedziny medycyny, prawa i bioetyki. Nie jest to jednak publikacja naukowa, ale kompendium wiedzy, które ma służyć przede wszystkim ludziom młodym w kształtowaniu właściwych postaw etycznych w obliczu nowych wyzwań nauk medycznych i biologicznych.

Przewodnik jest napisany w duchu personalizmu. Unika odniesień do przesłańek religijnych, dzięki czemu propozycje etycznych rozwiązań mogą być przyjęte przez wszystkie środowiska wyznaniowe. Jako jedyne kryterium przyjmuje godność osoby ludzkiej i prawo moralne wypisane w sumieniu wszystkich ludzi. Treści zawarte w książce są uniwersalne i mogą stanowić cenne narzędzie edukacyjne.

Przewodnik ukazał się 22 maja 2015 r. Wydawcą książki jest działająca we Francji i USA Fundacja Jérôme Lejeune. W Polsce przewodnik został opublikowany dzięki współpracy Fundacji „Jeden z Nas” oraz Międzywydziałowego Instytutu Bioetyki przy Uniwersytecie Jana Pawła II w Krakowie. Francuskie wydanie zostało opublikowane w 2006 r. w ponad 300 tys. egzemplarzy, które trafiły do szkół, ich uczniów oraz rodziców. Do tej pory przewodnik został przetłumaczony na język angielski, hiszpański, włoski, portugalski, rumuński, węgierski i szwedzki.

Dominika Warmuz

JAN RYSZARD SIELEZIN

Życie i męczeńska śmierć ks. Józefa Górszczyka (1931-1964)

Jelenia Góra 2014, ss. 128

Polska Prowincja Zakonu Pijarów rok 2014 ustanowiła rokiem o. J. Górszczyka SP, w 50 lat od jego śmierci. Dobrze się stało, że fakt ten zainicjował opracowanie jego życiorysu w zwartej publikacji. Zadania tego podjął się J. R. Sielezin, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego, zajmujący się w swoich badaniach współczesną historią Polski oraz dziejami Dolnego Śląska. Książka *Życie i męczeńska śmierć ks. Józefa Górszczyka (1931-1964)* jest niejako podsumowaniem badań, jakie Autor prowadził przez ostatnie lata. Stanowi ona także kolejną pozycję o charakterze biograficznym w jego dorobku. W 2011 r. Sielezin opublikował dość szczegółową biografię innego kapłana – ks. A. Kamińskiego, długoletniego duszpasterza w Sobieszowie (J. R. Sielezin. *Ks. prałat Antoni Kamiński (1914-1986): człowiek – duchowny – patriota*. Jelenia Góra 2011). Omawiana publikacja ma jednak zupełnie inny charakter, głównie ze względu na tragiczny los jej bohatera – zamordowanego przy ołtarzu młodego prezbitera.

Książka składa się z czterech rozdziałów. Traktują one o życiu kapłana od narodzin aż po krwawe wydarzenia z 10 stycznia 1964 r. Ostatnia część, słusznie nazwana epilogiem, prezentuje wszystko to, co miało miejsce po śmierci – ekshumację ks. J. Górszczyka i powtórny pogrzeb w rodzinnej Pisarzowej. Prócz znajdującej się na końcu bibliografii, indeksu nazwisk oraz krótkiego streszczenia, czytelnik będzie mógł również zapoznać się z pięcioma krótkimi wspomnieniami spisanyymi przez osoby związane albo z samym kapłanem, albo też z parafią, w której pełnił posługę duszpasterską. Książka liczy 128 stron. Warto również dodać, iż recenzję naukową omawianej publikacji sporządził wybitny historyk Kościoła ks. prof. dr hab. Z. Zieliński.

Podstawę źródłową pracy stanowią dokumenty zgromadzone m.in. w: Instytucie Pamięci Narodowej we Wrocławiu, Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, archiwach parafialnych oraz Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Szkoda, o czym we wstępie wspomina sam Sielezin, iż bazy tej nie udało się powiększyć o zasoby z archiwów kościelnych, zwłaszcza Zakonu Pijarów. Dokumenty z tego źródła z pewnością dałyby inny obraz ks. Górszczyka – studenta, kleryka, a później zakonnika. Równie wartościowe są artykuły publicystyczne, w liczbie kilkunastu, oraz maszynopisy i opracowania życiorysu księdza, spisane przez innych kapłanów, a użyte w publikacji. Materiały te są nie tylko ciekawym źródłem, ale również prezentują głębokie zainteresowanie historią śmierci młodego księdza. Osobną cenną kategorię źródłową stanowi prywatne archiwum ks. A. Gula, który przez wiele lat, jako proboszcz w Pisarzowej, zbierał informacje o pochodzącym z parafii prezbiterze.

Narracja książki rozpoczyna się od opisów środowiska przyrodniczego oraz dziejów rodziny kapłana. Jeżeli ten drugi aspekt jest oczywisty dla biografii, o pierwszym nie można już tego powiedzieć. Na niespełna 14 stronach pierwszego rozdziału aż połowę stanowi opis krajoznawczo-historyczny Pisarzowej, miejsca narodzin Górszczyka. Tak drobiazgowo zaprezentowanie tego rodzaju danych wydaje się zbędne.

W dalszej części Sielezin starannie opisuje pierwsze lata życia ks. Górszczyka. Celnie przedstawia sytuację rodzinną na tle epoki i ważnych wówczas problemów polityczno-społecznych, głównie kryzysu gospodarczego lat 30. i jego konsekwencji, widocznych najdobitniej w biedzie, zwłaszcza na wsi. Pisząc o dziejach rodziny Górszczyków, Autor formułuje dość specyficzną opinię: „Nad dziećmi krążyło jakieś fatum” (s. 20). Sformułowanie to pada w książce jeszcze kilka razy, zwłaszcza w części poświęconej morderstwu księdza. Dodatkowo pojawiają się słowa: przeznaczenie, los. Z perspektywy badawczej «fatum» jest konstruktem, poprzez który można wytłumaczyć niemalże wszystko, choćby dlatego jego użycie jest wątpliwe. Pisząc o kapłanie Kościoła katolickiego, trudno tego typu sformułowania nazwać właściwymi. Zwłaszcza, gdy na kolejnych stronach pojawiają się określenia typu «ksiądz-męczennik».

Kolejny rozdział przedstawia formację duchową i intelektualną ks. Górszczyka. Począwszy od wstąpienia do nowicjatu zakonu pijarów, aż do zakończenia studiów na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, uwypuklone są kolejne etapy rozwoju osobistego i kształtowania się dojrzałej osobowości kapłana. Słabością tej części są niepotrzebne wtręty, dygresje oddalające narrację od głównego wątku. Typowym tego przykładem jest dwustronicowy opis historii zakonu, wraz z naszkicowaniem postaci J. Kalasancjusza czy S. Konarskiego. Tego typu informacje mają charakter uzupełniający i zdecydowanie można je było umieścić w książce, ale w formie skróconej, w postaci przypisu.

Ważny wątek tej części pracy dotyczy ówczesnego środowiska pijarów. Cenne są fragmenty wykazujące wpływ doświadczonych kapłanów, wychowawców, na młodych studentów. To oni bowiem byli dla nowicjuszy przykładem postępowania w wymagającym okresie lat 50. Warto zauważyć, że Sielezin posługuje się wspomnieniami kolegów kursowych Górszczyka, głównie ks. E. Malickiego. Tego typu źródła dają zupełnie inny obraz seminaryjnego życia, ukazują od środka rzeczywistość niedostępną na co dzień dla czytelnika. Tym bardziej wartościowe są passusy o tak prozaicznych czynnościach, jak gra w piłkę czy zwyczajna nauka. Całość uzupełniają również ciekawe anegdoty.

W moim odczuciu tej części pracy brakuje analizy zmiany środowiska przyszłego duchownego. Pochodzący z małej wsi Górszczyk dość nagle musiał odnaleźć się w nowym otoczeniu dużego miasta – Krakowa. Jednocześnie wszedł wówczas w diametralnie inną rzeczywistość zakonu, przestrzeń klasztoru. Podobnie później, podejmując studia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, znalazł się

w odmiennej sytuacji. Być może podjęcie takiego tropu badawczego z perspektywy psychologicznej czy socjologicznej przyniosłoby więcej dywagacji na temat przewrania przez kapłana studiów w latach 50.

Najbardziej interesujący z perspektywy czytelnika jest rozdział trzeci. Na niespełna 50 stronach Autor opisał pobyt ks. Górszczyka na terenie Kotliny Jeleńniogórskiej. Począwszy od przyjazdu w roli wikariusza w 1963 r. aż do tragicznej śmierci i pogrzebu. Część tę rozpoczyna po raz kolejny opis krajoznawczo-historyczny, tym razem Cieplic Śląska-Zdroju, a zaraz po nim następuje przedstawienie sytuacji Kościoła katolickiego w regionie w latach 60. XX w. Sielezin czyni to w sposób jednostronny, opierając narrację o dokumenty operacyjne Służby Bezpieczeństwa. Uważam, że przy opisie rzeczywistości tak ważnej dla zrozumienia późniejszych wydarzeń, jaką jest działalność duszpasterska, potrzeba czegoś więcej niż jedynie informacji o rozpracowaniach i informatorach. Z tej części tekstu nie dowiemy się o ilości parafii, kościołów filialnych, codziennej pracy księży i zaangażowaniu wiernych. Obraz „Kościoła w opresji”, jaki kreuje Autor, to tylko jedna z konstrukcji, istotna w zestawieniu z morderstwem księdza, ale drastycznie zawężająca perspektywę czytelnika.

Bezpośrednio przed szczegółowym opisem zamachu na życie kapłana, Sielezin prezentuje jego pracę duszpasterską w Kotlinie. Na szczególne wyróżnienie zasługują fragmenty przedstawiające wycieczki piesze, zwłaszcza górskie, młodego wikarego. Co ciekawe, pijar pokonywał również dłuższe trasy, przykładowo z Jeleńni Góry do rodzinnej Pisarzowej (około 420 km). Z pewnością tego typu informacje są znakomitą wizytówką charakteru oraz dobrze reprezentują zamiłowania Górszczyka. Traktując o jego pracy duszpasterskiej, Sielezin posługuje się w dużej mierze ogólnikami. Oczywiście jest, że ksiądz udziela sakramentów czy uczestniczy w wizytacjach biskupich. Niewiele zaś wiadomo o codziennej rzeczywistości wikarego.

Najistotniejszy fragment książki – opis morderstwa, a później pogrzebu i śledztwa, Autor konstruuje bardzo szczegółowo, nie pomijając nawet drobnych szczegółów. Opiera się przy tym na materiałach archiwalnych, głównie z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej. Przytaczając zeznania świadków zbrodni, Sielezin odtwarza kolejne sekwencje wydarzeń. Równie dokładnie opisuje śledztwo i jego wyniki. W żadnym z przypadków nie korzysta jednak ze wspomnień świadków, którzy, mimo upływu lat, wciąż jeszcze zamieszkują Maciejową i okolice. Z pewnością jest to świadomy zabieg Autora, niestety zubażający w znacznym stopniu pracę. Do dziś o wydarzeniu wypowiadają się ministranci służący do Mszy podczas tamtych zajęć. Wywiady z nimi byłyby zdecydowanie bardziej wartościowe niż np. relacja byłego proboszcza, który objął parafię w latach 80. (warto dodać, iż Autor skorzystał z jednej relacji ustnej. Wywiadu udzielił mu ks. K. Zborowski SP, który podczas pogrzebu posługiwał jako diakon).

Walorem książki są liczne zdjęcia, prezentujące nie tylko miejsca związane z życiem i śmiercią księdza. Wśród najciekawszych fotografii są: kondukt żałobny, ujęcia z Mszy św. pogrzebowej, rodzina oplakująca zmarłego oraz sam kapłan w trumnie. Ikonografia ta dotychczas nie była znana szerszemu gronu czytelników. Tym większe podziękowanie należy się Autorowi za zgromadzenie tak cennych zdjęć i decyzję o umieszczeniu ich w publikacji. Drobnym mankamentem jest fakt, iż pewne zdjęcia są błędnie podpisane, np. na s. 83, u góry strony jest przedstawiony nie bp W. Urban, lecz ówczesny abp B. Kominek. Podobnie na s. 62 zdjęcie przedstawia przede wszystkim dawny protestancki kościół w Maciejowej, rozebrany w latach 70. kościół parafialny, w którym dokonano się morderstwo, widoczny jest tylko w małym fragmencie, na skraju zdjęcia. Niektóre fotografie nie są również wykadrowane.

Na końcu publikacji została przedstawiona ciekawa kwestia ponownego pogrzebu kapłana w Pisarzowej. W rozdziale *Epilog* można dowiedzieć się nie tylko o samych czynnościach przetransportowania zwłok i powtórnego pochówku, lecz szerzej o pamięci o ks. Górszczyku w jego rodzinnych stronach oraz Jeleniej Górze. Jak twierdzi Autor, ponowny pochówek był

[...] nie tylko aktem wiary, ale też nadziei, że po tylu latach milczenia pojawia się możliwość przełamania zmywu milczenia i przywrócenia zbiorowej pamięci sylwetki ks. J. Górszczyka” (s. 99-100).

Rzeczywiście akt ten nadał całej historii nowe oblicze, co, jak zauważa prof. Sielezin, jest zasługą ks. Gula. Jestem jednak przekonany, że pamięć o tych wydarzeniach nie została wyparta w środowisku lokalnym: rodzinnej wsi oraz Maciejowej. W tym ostatnim przypadku świadczy o tym tablica pamiątkowa oraz gąbłota z szatami zamordowanego kapłana, wisząca w kościele. Wciąż żyją świadkowie tych wydarzeń, którzy wspominają tragedię sprzed lat. Ten bezinteresowny, naturalny twór, jakim jest pamięć zbiorowa jest zupełnie czymś innym niż historia czy historiografia.

Reasumując, omawiana książka stanowi ciekawą pozycję, wartą przeczytania. Autor w bardzo szeroki sposób przedstawił biogram księdza, który jako jeden z niewielu w powojennej historii Polski zginął w brutalny sposób przy ołtarzu. Czy jednak lektura rozbudza również sferę duchową czytelnika, o czym Autor wspomina we wstępie – tego nie wiem. Z pewnością jest jednak ważnym przyczynkiem do dalszych badań. Wciąż jeszcze wiele informacji można uzyskać poprzez historię mówioną, a z tym trzeba się spieszyć. Świadkowie bowiem odchodzą szybciej niż pamięć.

Marek Szajda

Sprawozdanie z Sympozjum Katechetycznego
25 lat katechezy w szkole
(Legnica, 14 marca 2015 r.)

W sobotę, 14 marca 2015 r. w Centrum Spotkań im. Jana Pawła II w Legnicy odbyło się Sympozjum Katechetyczne pt. *25 lat katechezy w szkole*. Organizatorami przedsięwzięcia byli: Wydział Katechetyczny Legnickiej Kurii Biskupiej, Diecezjalne Centrum Edukacyjne w Legnicy oraz Katedra Katechetyki Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. W spotkaniu wzięło udział ponad 300 osób, głównie katechetów i nauczycieli. Fundamentem naukowej refleksji były trzy ważne wydarzenia: 25-lecie obecności katechezy w środowisku szkolnym, 200-lecie urodzin św. Jana Bosko – znakomitego wychowawcy młodzieży oraz przygotowanie do Światowych Dni Młodzieży, które odbędą się w lipcu 2016 r. w Krakowie.

Części naukowej, na którą zostali zaproszeni goście z Krakowa, Lublina i Tarnowskich Gór przewodniczył bp Marek Mendyk – biskup pomocniczy legnicki, przewodniczący Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Jako pierwszy głos zabrał ks. mgr Piotr Lorek – salezjanin z Tarnowskich Gór, który wygłosił wykład pt. *Rozum, religia, miłość. Święty Jan Bosko i jego metoda wychowania młodzieży darem dla Kościoła*. Prelegent zauważył, że ks. Bosko oparł swoją metodę wychowawczą o trzy filary: rozum, religię i miłość. Następnie omówił te trzy filary, doprowadzając do konkluzji, że św. Jan Bosko jest wielkim darem dla Kościoła, ponieważ pokazał, w jaki sposób ofiarnie pracować dla młodzieży i z młodzieżą. Ks. Lorek przywołał również znane powiedzenie ks. Bosko, który – wykonując z pasją swoje codzienne obowiązki – przy wielu okazjach przekonywał, że wychowanie jest sprawą serca.

Kolejne wystąpienie należało do o. prof. Zbigniewa Marka – jezuita z Akademii Ignatianum w Krakowie. Temat wykładu brzmiał: *W służbie Ewangelii. 25 lat katechezy w szkole*. Ojciec profesor rozpoczął od następującego stwierdzenia:

Dyskusja związana z obecnością katechezy w szkole trwa niemal od 25 lat. Jej uczestnicy podają racje «za» i «przeciw». Można powiedzieć, że racji tych będzie tyle, ilu jest dyskutantów. Zgadząc się z tym, że można wskazywać plusy i minusy obecności katechezy w szkole chcę też powiedzieć, że dla mnie argumentem za słusnością decyzji o miejscu katechezy w szkole jest prawomocna decyzja pasterzy Kościoła w Polsce. Chcę też powiedzieć, że szanuję opinie przeciwne. Na tym miejscu nie zamierzam jednak podejmować dyskusji nad tym, kto ma rację. Chcę natomiast spojrzeć na obecność katechezy w szkole z perspektywy katechety.

Wykład został podzielony na trzy zasadnicze części: *Udział w misji Chrystusa, Wypełnianie potrójnej funkcji katechezy* (nauczania, wtajemniczenia i wychowawcza) i wreszcie – *Katecheta zaczynam odnowy*.

Jako ostatni głos zabrał ks. prof. Andrzej Kiciński z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, który w ramach swego przygotowania katechetów i nauczycieli do ważnego wydarzenia, jakie odbędzie się w lipcu 2016 r. w Krakowie, wygłosił wykład pt. *Światowe Dni Młodzieży wydarzeniem katechetycznym*. Już na samym początku pojawiło się istotne pytanie: Dlaczego Światowe Dni Młodzieży są przede wszystkim wydarzeniem katechetycznym? Zaraz potem wybrzmiała odpowiedź:

Po pierwsze dlatego że u początku tego spotkania jest głoszone słowo Boże do młodych katolików, którzy mogą poznać, pogłębić i celebrować wiarę w Jezusa Chrystusa. To wydarzenie jest realizowane w wymiarze nowej ewangelizacji, jako nowego etapu urzeczywistniania posłannictwa Kościoła, który jest przedłużeniem dzieła zbawczego Chrystusa, bo pełni misję samego Odkupiciela człowieka w świecie współczesnym.

Ks. prof. Kiciński starał się ukazać – nie umniejszając w niczym roli Stolicy Apostolskiej – że to Kraków, a nie Rzym stanie się centrum Kościoła katolickiego podczas Światowych Dni Młodzieży. W dalszej kolejności przypominał, że podstawowym celem katechezy jest doprowadzenie do zażyłości z Jezusem Chrystusem, a prawdziwa katecheza jest niczym innym jak posługą Słowu Bożemu. W wystąpieniu ostatniego prelegenta pojawiły się również praktyczne sugestie związane z formacją katechetów. Wszystko po to, by mogli oni wyruszyć z katechizowaną młodzieżą na szlak Światowych Dni Młodzieży, który proponuje współczesny Kościół i wziąć aktywny udział w dziele nowej ewangelizacji. Na koniec ks. Andrzej Kiciński skoncentrował uwagę uczestników Sympozjum na logu Światowych Dni Młodzieży, objaśniając jego symbolikę.

W południe, w kościele pw. Matki Bożej Królowej Polski odbyła się Msza św. pod przewodnictwem bp. Mendiaka. W wygłoszonej homilii hierarcha odwołał się do *Orędzia na Wielki Post* papieża Franciszka. Ojciec Święty napisał:

Bóg interesuje się każdym z nas; Jego miłość nie pozwala Mu być obojętnym na to, co nam się przydarza. Jednak bywa tak, że kiedy my mamy się dobrze i żyje się nam wygodnie, oczywiście zapominamy o innych (Bogu nie zdarza się to nigdy), nie obchodzą nas ich problemy, ich cierpienia i krzywdy, jakich zaznają [...]. Wtedy nasze serce popada w obojętność – gdy ja mam się względnie dobrze i żyję wygodnie, zapominam o ludziach, którzy nie mają się dobrze. Ta egoistyczna postawa obojętności przybrała dziś rozmiary światowe, tak iż możemy mówić o globalizacji obojętności. Jest to problem, któremu jako chrześcijanie musimy stawić czoło.

Potem biskup odwołał się do dzieła katechizacji, przekonując jednocześnie, że żyjemy w czasach, w których postawa obojętności przybrała ogromne rozmiary. Zaakcentował ponadto, że katecheci są tego świadkami niemal na każdym kroku. Po 25 latach katechezy szkole niemal każdego dnia katecheci winni uświadamiać

sobie, jak bardzo są temu środowisku potrzebni. Ataki, które i ich nie omijają, są tylko tego potwierdzeniem. Im bardziej ich dotykają, tym większa otwiera się przed nimi łaska. Wtedy wszyscy uświadamiają sobie, że to Bóg jest Twórcą katechezy, On jest sprawcą ewangelizacji.

Na zakończenie z amfony popłynęły ciepłe słowa serdecznych podziękowań dedykowane katechetom:

Ten jubileuszowy rok, każdy dzień tego roku, niech będzie okazją, by dziękować Wam za podejmowany trud religijnego wychowania w naszych szkołach. Szkoda, że dzisiaj pomija się wartość wiary (religii) w integralnym wychowaniu człowieka. Za to, że uczycie o Miłości i wychowujecie do pełni człowieczeństwa, nie od siebie, ale czynicie to w imieniu Kościoła – za to Wam dzisiaj szczerze dziękujemy.

Po przerwie i poczęstunku rozpoczął się panel dyskusyjny, którego moderatorem był ks. prałat dr Marek Korgul – dyrektor Wydziału Katechetycznego Świdnickiej Kurii Biskupiej, a jednocześnie sekretarz Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Do panelu zostali zaproszeni katecheci reprezentujący różne stany, z różnym stażem pracy i doświadczeń katechetycznych. Wśród nich znaleźli się: ks. kanonik mgr Jan Kułyna – proboszcz parafii rzymskokatolickiej pw. św. Jadwigi Śląskiej w Zgorzelcu, katecheta w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych im. Emilii Plater w Zgorzelcu z 28-letnim doświadczeniem pracy katechetycznej; s. mgr Anna Mikołajewicz ASC – siostra zakonna ze Zgromadzenia Sióstr Adoratorek Krwi Chrystusa z Bolesławca, katechetka w Zespole Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych im. mjr. H. Sucharskiego w Bolesławcu z 14-letnim stażem pracy w katechezie, z wykształcenia także polonistka, ponadto dekanalna animatorka katechezy w dekanacie Bolesławiec Zachód; mgr Elżbieta Umińska – katechetka w Szkole Podstawowej nr 3 im. Mikołaja Kopernika w Ząbkowicach Śląskich (diecezja świdnicka), dekanalna animatorka katechezy w dekanacie Ząbkowice Śląskie, nauczycielka z wieloletnim stażem pracy; mgr Radosław Hempel – początkujący katecheta (2 lata pracy) w Zespole Szkół Ogólnokształcących nr 1 (gimnazjum i liceum) im. Stefana Żeromskiego w Jeleniej Górze.

Na początku ks. Korgul przypomniał, że panel dyskusyjny polega na wymianie poglądów na z góry określony problem (lub zestaw problemów) przez celowo dobrany zespół specjalistów, których łączy znajomość danego problemu. Ekspertów może dzielić odmienny stosunek do problemu, co pozwala na konfrontację w toku dyskusji poglądów spornych lub trudnych do rozstrzygnięcia.

Celem panelu, zgodnie z jego tematem przewodnim, było wyłonienie blasków i cieni oraz wskazanie perspektyw dla katechezy szkolnej po 25 latach jej obecności w przestrzeni szkolnej. Wśród atutów pojawiły się następujące: obecność katechezy w przestrzeni publicznej, szeroki dostęp do dzieci i młodzieży, do tych, którzy nie przyszliby do kościoła, możliwość współpracy z rodzicami, ewangelizacja śro-

dowiska szkolnego i nauczycieli, szansa na doprowadzenie niektórych do przyjęcia sakramentów świętych, obalenie stereotypu, że religia jest sprawą prywatną, rozwój dziecięcych i młodzieżowych grup parafialnych.

Nie zabrakło i cieni, a więc ograniczeń oraz braków. Wśród nich wybrzmiały: pozostawienie katechetów samym sobie, brak współpracy z księdzem proboszczem, brak systematycznych spotkań parafialnego zespołu katechetów, brak współpracy katechetów między sobą (np. w niektórych dekanatach czy rejonach), pejoratywne działania niektórych dyrekcji szkół, polegające chociażby na umieszczaniu zajęć z religii z zasady na pierwszej lub ostatniej (często na ósmej, a nawet dziewiątej) godzinie lekcyjnej, oraz bezpodstawnym łączeniu klas, mało efektywne docieranie do rodziców i rodzin uczniów, słabe pomoce katechetyczne (poradniki metodyczne dla katechetów), które nie pozwalają w przystępny sposób z nich skorzystać, zamieszanie spowodowane wprowadzeniem etyki tudzież możliwością uczęszczania na religię i etykę oraz wyboru lepszej oceny na świadectwo szkolne.

Panel miał charakter otwarty, dlatego po wystąpieniach zaproszonych gości pojawiły się pytania od uczestników oraz różne refleksje i dopowiedzenia. Wszystkich atutów i ograniczeń z pewnością nie wskazano, ale konstruktywna dyskusja pozwoliła ucieszyć się osiągnięciami oraz podjąć refleksję, co jeszcze można by zrobić lepiej i w sposób bardziej przemyślany. Sympozjum zakończyło się po godzinie 15.00. Wówczas wszyscy zebrani pomodlili się Koronką do Bożego Miłosierdzia, zawierając Panu Jezusowi dzieło katechizacji w naszej ojczyźnie.

Ks. Jarosław Kowalczyk

Sprawozdanie z sympozjum naukowego pastoralistów polskich
*Wyzwania pastoralne dla duszpasterstwa rodzin
w kontekście nowej ewangelizacji*
(Brenna, 20-21 kwietnia 2015 r.)

Polskie Stowarzyszenie Pastoralistów we współpracy z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach zorganizowało w dniach 20-21 kwietnia 2015 r. sympozjum naukowe: *Wyzwania pastoralne dla duszpasterstwa rodzin w kontekście nowej ewangelizacji*. Spotkanie odbyło się w Ośrodku Spotkań i Formacji im. św. Jadwigi Śląskiej w Brennej. Otwarcia dokonał ks. prof. dr hab. W. Przygoda, prezes Polskiego Stowarzyszenia Pastoralistów. Na wstępie przywitał zebranych gości i zaprosił do wysłuchania prelekcji. Nawiązując do różnych wydarzeń związanych z małżeństwem i rodziną (np. Synody Biskupów poświęcone tej tematyce), dokonał wprowadzenia w tematykę zaproponowanej na sympozjum refleksji.

Układ sympozjum został tak pomyślany, by po wykładach związanych z podstawami teoretycznymi duszpasterstwa rodzin nastąpiły prezentacje działań dokonywanych w ramach duszpasterstwa rodzin w wybranych diecezjach. Pierwsza sesja wykładowa odbyła się w godzinach 14.00-15.30. W czasie jej trwania zostały zaprezentowane trzy prelekcje. Jako pierwszy zabrał głos wiceprezes Polskiego Stowarzyszenia Pastoralistów ks. dr hab. B. Biela z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zaprezentował temat: *Wyzwania dla rodziny / duszpasterstwa rodzin w Relatio Synodi III Nadzwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów: Wyzwania duszpasterskie dla rodziny w kontekście nowej ewangelizacji z 18 października 2014 r.* Dokonał on prezentacji dokumentu i najważniejszych wniosków, jakie nasuwały się po refleksji synodalnej w październiku 2014 r. Drugim prelegentem w tej sesji był ks. dr hab. Z. Zaremski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jego wystąpienie nosiło tytuł: *Istotne obszary troski Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę ze szczególnym uwzględnieniem duszpasterstwa rodzin.* Opierając się na dokumentach Kościoła w Polsce, ukazał on priorytety w działaniach podejmowanych przez duszpasterstwo rodzin. Po dwóch wykładach ukazujących podstawy teoretyczne, ks. dr M. Wandrasz z Katowic zaprezentował bogate dokonania Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Katowickiej. Warto podkreślić doświadczenie archidiecezji w prowadzeniu przygotowania do sakramentu małżeństwa. Do zajęć z narzeczonymi zostały przygotowane i wydane specjalne podręczniki, które prelegent zaprezentował podczas sympozjum.

Po przerwie na kawę rozpoczęła się druga sesja wykładowa, która trwała od 16.00 do 17.30. Zostały przedstawione dwie prelekcje przez pracowników naukowych Uniwersytetu Opolskiego. Jako pierwszy został poproszony o głos prof. dr hab. K. Wojacek, który wygłosił wykład: *Pastoralne determinanty profilaktyki kryzysu małżeństwa.* Na podstawie badań naukowych prowadzonych na małżonkach wskazał, na co zwrócić uwagę przy zapobieganiu kryzysom w małżeństwie. Jako drugi głos zabrał ks. dr hab. P. Landwójtowicz, który zaprezentował dokonania Duszpasterstwa Rodzin Diecezji Opolskiej. Na szczególną uwagę zasługuje rozwinięta sieć poradnictwa rodzinnego, współpraca z samorządami oraz utworzenie i prowadzenie Diecezjalnej Fundacji Ochrony Życia. Następnie została odprawiona Msza św. pod przewodnictwem i z homilią ks. abp. W. Skworca, metropolity katowickiego. Po wspólnej modlitwie miało miejsce spotkanie z arcybiskupem, podczas którego przedstawiał specyfikę prowadzenia duszpasterstwa w Katowicach i w całej archidiecezji.

Drugi dzień sympozjum rozpoczął się Mszą św. pod przewodnictwem ks. prof. dr hab. M. Ostrowskiego z Krakowa, a homilię wygłosił ks. prof. dr hab. B. Mierzwiński z Warszawy. Następnie w godzinach 8.30-9.40 odbyła się trzecia sesja wykładowa. Uczestnicy mieli okazję wysłuchać dwóch prelekcji. Jako pierwszy zabrał głos ks. dr hab. J. Goleń z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, który przedstawił wykład: *Motywy zawarcia małżeństwa i wyboru współmałżonka*

u narzeczonych wyzwaniem przygotowania do małżeństwa. Prelegent posługiwał się wynikami badań socjologicznych, jakie przeprowadził na losowo wybranej próbie narzeczonych. Dokonał także prezentacji wniosków pastoralnych. Tę sesję zamknął swoją prelekcją pt.: *Instytucjonalne formy wsparcia młodzieży pochodzącej z rodzin dysfunkcyjnych na przykładzie działań środowiska Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* ks. dr hab. G. Polok z Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.

W czwartej sesji wykładowej zaplanowano dwie prezentacje praktycznego realizowania wskazań do działalności duszpasterstwa rodzin. Najpierw ks. dr B. Wolański z Legnicy dokonał prezentacji Duszpasterstwa Rodzin Diecezji Legnickiej. Omawiając zadania duszpasterstwa rodzin według *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* Konferencji Episkopatu Polski ukazał konkretne działania podejmowane w diecezji legnickiej. Następnie mgr M. Chmielewski z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie zaprezentował program formacyjny i działalność w Polsce ruchu *Equipés Notre Dame*. Po każdej z sesji była możliwość dyskusji nad prezentowanymi tematami.

Podsumowania obrad dokonał prezes ks. prof. dr hab. W. Przygoda. Zapowiedział także, że kolejnym zebraniem będzie Ogólnopolski Kongres środowiska pastoralistów w Warszawie we wrześniu 2016 r. Zbiorą się wówczas naukowcy ze środowiska liturgistów, katechetów, homiletów, teologów pastoralistów oraz duszpasterstwa rodzin.

Ks. Bogusław Wolański

Sprawozdanie z sympozjum naukowego Krajowego Duszpasterstwa Rodzin
Zachwyty nad małżeństwem i rodziną
(Warszawa, 19-20.05.2015 r.)

W dniach 19-20 maja 2015 r. w Warszawie odbyło się ogólnopolskie spotkanie Rady ds. Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, konsultorów Rady ds. Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, diecezjalnych duszpasterzy rodzin i diecezjalnych doradców życia rodzinnego. Tematem przewodnim sympozjum był *Zachwyty nad małżeństwem i rodziną*.

Dwudniowe sympozjum rozpoczęło się od spotkania Rady ds. Rodziny oraz Konsultorów Konferencji Episkopatu Polski. Rozpoczęcia obrad dokonał bp Jan Wątroba, przewodniczący Rady ds. Rodziny Konferencji Episkopatu Polski. Następnie ks. dr Przemysław Drąg, dyrektor Krajowego Ośrodka Duszpasterstwa Rodzin, wprowadził wszystkich zebranych w temat spotkania i do poruszanych zagadnień.

Pierwszy dzień sympozjum podzielono na dwie części. Pierwsza zatytułowana była *Tworzenie wspólnoty osób*. Przedpołudniową sesję rozpoczęła dr Irena Grochowska z Instytutu Ekologii i Bioetyki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, a temat jej wystąpienia brzmiał: *Budowanie wspólnoty osób*. Następnie dr hab. Mieczysław Gucewicz przedstawił temat: *Biblijny obraz jedności małżeństwa*. Pierwszą część spotkania zakończyli Irena i Jerzy Grzybowski z ruchu Spotkania Małżeńskie, wygłaszając prelekcję zatytułowaną *Jak pracować z młodymi małżeństwami? Zaproszenie do wspólnoty na przykładzie Spotkań Małżeńskich*.

Po sesji pierwszej odprawiona została Msza św. pod przewodnictwem bp. Jana Wątroby. Uczestniczyli w niej również inni biskupi: ks. abp Henryk Hoser, ks. bp Romuald Kamiński i ks. bp Grzegorz Kaszak.

Druga, popołudniowa część sympozjum nosiła tytuł *Jak realizuje się budowanie wspólnoty osób na poziomie religijnym, duchowym, psychicznym i uczuciowym?* Rozpoczął ją swoim wystąpieniem Paweł Kwaśniak, który przedstawił działalność Centrum Wspierania Inicjatyw dla Życia i Rodziny. Po nim głos zabrali przedstawiciele katolickich grup i ruchów dla małżeństw i rodzin, przedstawiając zebrany swoje propozycje dla małżeństw i ich formacji. Były to kolejno: Ruch Czystych Serc, Domowy Kościół, Ruch Notre Dame, Wspólnota „SYCHAR” i Droga Neokatechumenalna. Część druga spotkania zakończona została dyskusją nad problematyką małżeństwa i rodziny oraz była okazją do zadania pytań poszczególnym prelegentom.

Drugi dzień sympozjum, zatytułowany *Troska o życie*, rozpoczął się od Mszy św. Pierwszym i najbardziej oczekiwanym prelegentem w tym dniu był prof. Bogdan Chazan, który wygłosił wykład pt. *Wspólnota osób na przykładzie rodzicielstwa, profilaktyka*. Zwrócił on szczególną uwagę na kwestię klauzuli sumienia dla lekarzy, pielęgniarek i położnych. Profesor przytaczał również konkretne zapisy prawne, obligujące służbę zdrowia do zachowań wbrew sumieniu. Następnym prelegentem był Jerzy Ferencz z Instytutu na Rzecz Kultury Prawnej „Ordo Iuris”. Przedstawił on dwuczęściowy wykład. Pierwsza część dotyczyła konsekwencji prawnych Konwencji Rady Europy o zapobieganiu przemocy. Drugą część swojej prelekcji poświęcił ważnemu tematowi, jakim są aktualne rozwiązania prawne dotyczące pogrzebu dzieci zmarłych we wczesnym etapie ciąży. Przedstawił dokładnie wszystkie ważne informacje o pochówkach dzieci poronionych czy martwo urodzonych.

W czasie obrad podjęto także kwestie pro-life, a przedstawiciele ruchów i fundacji broniących życia mówili o swoich działaniach. Gościem byli m.in. Kaja Godek z Fundacji „Pro-prawo do życia”, która krótko omówiła efekty inicjatywy „Stop aborcji”, oraz Paweł Wosicki z Fundacji Głos dla Życia, który przedstawił autorski program edukacyjny dla szkół pt. *Jaś w każdej szkole*, wraz z modelem 10-tygodniowego dziecka przed narodzeniem. Następnie dr inż. Antoni Zięba

przedstawił wykład zatytułowany *Aktualne zadania i działania świeckich na rzecz obrony życia*.

Po wystąpieniach prelegentów wszyscy uczestnicy spotkania mieli możliwość zabrania głosu podczas dyskusji. Diecezjalni doradcy życia rodzinnego, jak i diecezjalni duszpasterze rodzin mogli również podzielić się inicjatywami, które podejmowane są w poszczególnych diecezjach dla obrony życia oraz dla małżeństw i rodzin.

Na koniec głos zabrał ks. Przemysław Drąg, dyrektor Krajowego Ośrodka Duszpasterstwa Rodzin, który podsumował tzw. ankiety papieża Franciszka – czyli pytania dotyczące przyjęcia i pogłębienia treści *Relatio Synodi*, dokumentu podsumowującego nadzwyczajny synod poświęcony rodzinie. Podał również najważniejsze informacje dotyczące pracy Krajowego Ośrodka Duszpasterstwa Rodzin. Podsumowania sympozjum dokonał przewodniczący obrad ks. bp Wątroba.

Dominika Warmuz

